

БОНДАР А. Р.,
здобувач кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
(Навчально-науковий інститут № 2
Національної академії внутрішніх справ)

УДК 343.9

ТИПОВА ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОБОЇВ І МОРДУВАНЬ

У статті досліджено особу злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочину та практичне значення відомостей при розслідуванні побоїв і мордувань. Надано особистісні особливості злочинця.

Ключові слова: особа злочинця, соціальні, психологічні, біологічні якості, криміналістична характеристика, слідча тактика, поведінка, побої, мордування.

В статье исследована личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления и практическое значение сведений при расследовании побоев и пыток. Предоставлены личностные особенности преступника.

Ключевые слова: личность преступника, социальные, психологические, биологические качества, криминалистическая характеристика, следственная тактика, поведение, побои, истязания.

The article investigates the identity of the offender as an element of the forensic characteristics of the crime and the practical significance of information about it in the investigation of beatings and torture. Provided personality features of the offender.

Key words: personality of the offender, social, psychological, biological qualities, forensic characteristics, investigative tactics, behavior, beatings, torture.

Постановка завдання. Метою проведення дослідження з обраної теми є визначення «особи злочинця», яка вчиняє побої та мордування, оскільки жоден злочин не може бути вчинений за відсутності людини. Задля досягнення поставленої мети в процесі наукового аналізу необхідно проаналізувати погляди різних вчених на цю проблему, зробити висновки на основі отриманих результатів

Питанням визначення поняття «особа злочинця» приділяли увагу як вчені радянських часів, так і деякі сучасні дослідники, зокрема такі: Ю.П. Аленін, В. П. Бахін, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, С.С. Чернявський та інші.

Водночас постійний розвиток науки криміналістики вимагає деяких узагальнень та вироблення нових критеріїв визначення вказаного поняття.

Актуальність дослідження зумовлюється гострою потребою в розумінні поняття «особа злочинця», оскільки це є базовою категорією кримінології, криміналістики, кримінального права, так як проблема особи людини – це одна з найбільш актуальних проблем науки.

Новизна обраної теми полягає в перегляді деяких підходів до визначення досліджуваного поняття з урахуванням теоретичних основ і в розробленні практичних рекомендацій, спрямованих на подальше удосконалення практики розслідування побоїв та мордування.

Побудова основ методики розслідування побоїв та мордувань повинна ґрунтуватися на комплексному дослідженні елементів її криміналістичної характеристики, одним із яких є відомості про типову особу злочинця.

Результати дослідження. Вивчення особи злочинця є складною проблемою, що вимагає різнобічного підходу. Аналіз правової літератури показав декілька напрямів вивчення особи правопорушника: кримінологічний, кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, соціально- і судово-психологічний, криміналістичний. Вони складають одне загальне правове дослідження особи. Водночас вивчення особи в кожній окремо взятій науці не може не враховувати досвід, накопичений іншими науками, не може не підходити до проблеми, що носить комплексний характер, який стосується низки наук кримінально-правового циклу. Щодо правових наук, то вони повинні брати до уваги основні положення про особистість, розроблені в сфері інших, насамперед, суспільних наук.

Особа злочинця – це широке поняття, що містить сутність особи, комплекс ознак, які її характеризують, її моральний та духовний світ у взаємодії із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, що тією чи іншою мірою вплинули на вчинення злочину [1, с. 144].

Дослідження особи злочинця, як складна та багатогранна проблема, вимагає різнобічного підходу, але єдиного розуміння, з'ясування сутності. Проте серед учених не існує єдиного бачення щодо місця та значення цього елемента в структурі криміналістичної характеристики окремого виду злочинів. Наприклад, Г.О. Зорін вважає, що особа правопорушника (злочинця) поза вчиненням злочину не становить інтересу для юридичної науки і практики, але недостатня увага до особи злочинця веде до втрати інформації на тактичному та стратегічному рівнях при розслідуванні окремих видів злочинів [2, с. 11].

З точки зору криміналістичної характеристики особи злочинця В.Б. Стукатулін зазначив, що до факторів, які пов'язують особу з кримінальною діяльністю та дозволяють встановити особу злочинця, належать закономірні зв'язки особи злочинця із вчиненням злочином [3, с. 46].

Під особою злочинця як елементом криміналістичної характеристики М.М. Демідов розуміє стійку криміналістично значиму сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості, що відобразились у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховування слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину [4, с. 34].

Досліджуючи вплив особистих якостей злочинця на процес розслідування, І.А. Копилов, зазначив, що вони є суб'єктивним фактором створення певної слідчої ситуації [5, с. 5], а тому, на думку В.С. Кузьмічова, криміналістичний аспект вивчення особи обвинуваченого передбачає збирання та аналіз інформації про неї з метою визначення напрямів розслідування справи, вибору відповідних прийомів та засобів впливу на особу [6, с. 48].

На наш погляд, вивчення особи злочинця має значення для встановлення важливих для розслідування залежностей між окремими елементами криміналістичної характеристики, які дозволяють виявити способи вчинення, приховування, слідову картину та інші обставини вчиненого злочину. Характерно, що такі залежності мають як пряму, так і зворотну функцію: якщо від особи злочинця, його ознак ми просуваємося до окремих її проявів у події злочину (способу вчинення, комплексу слідів тощо), то ми доходимо припущень і висновків щодо особи злочинця. Можна також установлювати окремі обставини, які належать до предмета доказування при розслідуванні злочинів [7, с. 51-54]. Установлення названих зв'язків дозволяє одержати необхідні дані для вибору й застосування найбільш ефективних тактичних прийомів, зокрема для встановлення контакту з підозрюваним, визначення послідовності окремих слідчих (розшукових) дій тощо.

Щодо вивчення в криміналістичній характеристиці питань, пов'язаних із вивченням особи злочинця, який вчинив побої та мордування, то воно безпосередньо має значення для розроблення основ методики розслідування цього виду злочинів.

Аналіз практики розслідування кримінальних проваджень за фактами побоїв і мордувань виявляє досить стійкий взаємозв'язок особи злочинця та його жертви.

Слід зазначити, що побої і мордування, на відміну від інших видів злочинів (наприклад, убивства, крадіжки), належать до найбільш віктимогенних складів.

Отже, особі злочинця притаманна система ознак, властивостей, якостей, що визначають її як людину, яка вчинила злочин. Будучи різновидом особи загалом, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальний стан, роль у суспільстві), а також властиві лише їй специфічні риси, які визначають і виражають характер та ступінь її суспільної небезпеки.

Вітчизняні кримінологи поділяють названі ознаки на такі основні групи:

- 1) соціально-демографічні;
- 2) кримінально-правові;
- 3) морально-психологічні [8, с. 96].

Криміналістична характеристика особи злочинця, на наш погляд, містить такі дані:

- а) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія тощо;
- б) психологічні – світогляд, переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент тощо;
- в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, сила, зріст, вага тощо.

Суттєве значення для вивчення особи злочинця має інформація щодо його інтелектуального рівня, яка сприятиме обранню слідчим визначеного переліку необхідних тактичних та психологічних прийомів та методів, застосування яких стане максимально доцільним та ефективним, особливо під час допитів підозрюваного.

Досліджувані нами під час анкетування злочинці, які вчинили побої і мордування, характеризуються невисоким освітнім рівнем. Так, осіб, які мають вищу освіту, було лише 5%. Основна ж маса (75%) характеризується наявністю середньої освіти.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень цієї категорії злочинів показало, що 97% засуджених за побої та мордування були громадянами України; майже 40% всіх злочинів були вчинені в сільській місцевості, 60% – у місті.

Із метою попередження побоїв і мордувань виявлялися відомості про сферу діяльності осіб, які їх вчиняють. Серед них на момент вчинення злочину не займалися жодною суспільно корисною діяльністю близько 65%. Решта працювали або вчилися.

Вивчався і сімейний стан осіб, які вчинили побої і мордування. Установлено, що тільки близько 30% не перебували в шлюбі або були розлучені. Основна ж маса таких злочинців перебували в сімейних стосунках.

Вивчалися і кримінально-правові властивості осіб, які вчиняють побої і мордування. Установлено, що винні воліли діяти поодинокі, групових побоїв було скоєно лише 4%, зокрема 2,5% – за участю двох злочинців і 1,5% – за участю трьох злочинців.

Більшість опитаних злочинців (70%) раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності і лише 30% раніше скоювали злочини, з них близько 10% мали судимість, до того ж за кількома статтями Кримінального кодексу України (за крадіжку, грабіж, розбій, а також за злочини проти особистості), що є порівняно невисоким показником.

Вивчення психологічних особливостей особи злочинця необхідне не тільки для розроблення тактики досудового розслідування. Воно допомагає виявити справжні мотиви й мету вчинення злочину, характер, зміст і тривалість суспільно небезпечних дій і спрямованості особи, що значною мірою визначає правильну кваліфікацію злочину.

У зв'язку із цим необхідно відзначити актуальність відображення психологічних особливостей злочинця в матеріалах кримінального провадження. До психологічних властивостей особи належать такі: потреби, спрямованість, погляди, темперамент, характер, емоційні й вольові властивості, знання, уміння тощо.

Однак криміналістичне вивчення особи злочинця припускає виявлення не всіх його психологічних рис, а лише тих, що мають найбільше криміналістичне значення (які впливають на вибір способу вчинення злочину, об'єкта погрози і т.д.).

Психологічні дослідження показали, що стан сп'яніння, починаючи з легкого його ступеня, реально впливає на психічну діяльність суб'єкта, відзначається зниженням здатності критичного ставлення до своєї поведінки, якості інтелектуальних операцій [9, с. 34]. Учиненню побоїв і мордувань сприяє стан алкогольного або наркотичного сп'яніння, тому злочин здебільшого є закономірним наслідком такої попередньої поведінки. 85% таких злочинів, вчинялися в стані алкогольного сп'яніння. Хоча після вчинення злочину й затримання підозрюваних більшість із них зізнавалися у вчиненому і не могли пояснити причини своєї злочинної поведінки, обмежуючись такими висловленнями: «не знаю, що на мене найшло», «не могу пояснити, був п'яний».

Аналіз вивчених нами кримінальних справ дозволяє виявити певні закономірності у вчиненні цих злочинів, зокрема соціальний і психологічний портрет злочинця, який вчиняв побої і мордування має різноманітні риси залежно від того, у якій місцевості він вчинений. За характером вони поділяються на запальні, неврівноважені, як правило, характеризуються низьким культурним й освітнім рівнем, жорстокістю, неповажним ставленням до оточуючих, не вміють контролювати свою поведінку тощо.

Злочинцями були як із неблагополучних сімей, раніше засуджених, так і з сімей свідомих громадян. Характеризувалися як із негативної, так і з позитивної сторони. Серед злочинців цієї категорії переважають наркомани, сексуальні психопати, особи з психічними відхиленнями.

У більшості випадків злочинці цієї категорії злочинів добре знають потерпілих. Ними були друзини, рідні й близькі, сусіди, знайомі.

Певний криміналістичний інтерес у практичному аспекті становить аналіз інформації про особу злочинця з урахуванням вікових показників та показників статі. Вони значною мірою визначають фізичний стан і можливості особи, коло її потреб та інтересів, життєвих установок, орієнтацій, прагнень і бажань, реакцію на різноманітні конфліктні ситуації, мотивацію злочинної поведінки тощо [10, с. 159-162].

Проведене нами дослідження показує, що серед осіб, які вчинили побої і мордування, абсолютну більшість складають повнолітні особи (близько 95%). Серед них є особи віком від 30 до 50 років (50%) від 18 до 30 років (35%), від 50 до 60 (10%) і 5% злочинців були віком старше 60 років. Суттєва більшість серед них (орієнтовно 90%) належить чоловікам, частка жінок становить 10%.

З урахуванням наведених вище характеристик особи злочинця, вважаємо що цей елемент криміналістичної характеристики побоїв і мордувань є типовою моделлю особистості людини, яка вчинила злочин, з притаманними їй біологічними, психологічними і соціальними властивостями.

Висновки. Отже, особа злочинця – широке поняття, що виражає сутність особи, складний комплекс ознак, що його характеризують, властивостей, зв'язків і відносин, його моральний і духовний світ, розглянуті в розвитку і взаємодії із соціальними й індивідуальними життєвими умовами, у такі, що вплинули на вчинення злочину.

Таким чином, вагоме значення для криміналістичної характеристики злочинів взагалі та безпосередньо пов'язаних з побоями і мордуванням злочинів містять дані про особу злочинця, його поведінку до, у процесі та після вчинення злочину. Це різноманітна інформація, яка має не тільки суто криміналістичну, а й кримінологічну і кримінально-правову природу. Тут необхідно враховувати, що науки кримінального циклу вивчають одне і те ж соціальне явище – злочинний акт, а тому можливим є застосування відомостей з одних і тих же галузей знань. Головним слід вважати не тільки зміст цих відомостей і природу їх походження, а й напрям їх використання, тобто те, для вирішення яких завдань їх призначено.

Список використаних джерел:

1. Карпенко Р.С. Особа злочинця як елемент кримінальної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 9. С. 144-148.

2. Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики. Минск: Амалфея. 2001. 290 с.
3. Стукатулин В.Б. Характеристика личности квартирного вора, как необходимым элементом криминалистической характеристики квартирных краж. Рос. следователь. Москва: Юрист, 2004. № 3. С. 44-49.
4. Демидов Н.Н. Изучение личности преступника в процессе расследования: дисс. ... к. ю.н. Волгоград, 2003. 187 с.
5. Копылов И.А. Следственная ситуация и тактическое решение: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СРСР, 1988. 136 с.
6. Кузьмичов В.С. Вивчення особи обвинуваченого як умова ефективного застосування криміналістичних прийомів та засобів. Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів: зб. наук. пр. Київ: Укр. акад. внутр. справ України, 1996. С. 45-52.
7. Удовенко Ж.В. Забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: окремі проблеми. Право України, 2002. № 5. С. 51-55
8. Курс криминології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. К. Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
9. Ситковская О.Д. Психологический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва: ЗЕРЦАЛО, 1999. 96 с.
10. Кирюха Д.Є. Характеристика типового суб'єкта злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва. Проблеми кримінально-правових наук: історія, сучасність, міжнародний досвід (пам'яті професора П.П. Михайленка): тези доп. наук. – теорет. конф. Київ: КНУВС, 2009. С. 159-162.

КРИВОЛАПОВ В. М.,

ад'юнкт наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 343.7

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАВОЛОДІННЯМ КОШТАМИ ШЛЯХОМ ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ БАНКОМАТІВ

У статті висвітлюються особливості організації і тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних із заволодінням коштами шляхом втручання в роботу банкоматів.

Ключові слова: слідча (розшукова) дія, слідчий, злочин, банкомат, несанкціонований доступ, огляд, обшук.

В статье освещаются особенности организации и тактики проведения следственных (розыскных) действий при расследовании преступлений, связанных с завладением денежными средствами путем вмешательства в работу банкоматов.

Ключевые слова: следственно (сыскное) действие, следователь преступления, банкомат, несанкционированный доступ, осмотр, обыск.

